

महाराष्ट्र शासन
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग
शासन परिपत्रक क्र.संस्वअ-१००९/प्र.क्र.३/पापु-१६
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२. दिनांक: ३ जानेवारी, २००९.

वाचा: १) शासन निर्णय क्र.संस्वअ-२००८/प्र.क्र.२०७/पापु-१६, दिनांक ११ डिसेंबर २००८.
२) शासन परिपत्रक क्र.टीएससी-१००८/प्र.क्र.१२४/पापु-१६, दिनांक १९ जून २००८.

प्रस्तावना :-

राज्यात सर्व ग्रामीण जिल्ह्यात संपूर्ण स्वच्छता अभियान मागणी आधारीत व लोकसहभाग या धोरणावर आधारीत राबविण्यात येत आहे. दिनांक ८ डिसेंबर २००८ रोजी पुणे येथील निर्मल ग्राम पुरस्कार कार्यक्रमात महामहिम राष्ट्रपती महोदयांच्या हस्ते निर्मल महाराष्ट्र व सुजल महाराष्ट्र अभियानांचा शुभारंभ करण्यात आलेला आहे. राज्यात संपूर्ण स्वच्छता अभियानांतर्गत वैयक्तिक शौचालय बांधकामाचे उद्दिष्ट जवळपास ५०% पूर्ण झाले आहे. निर्मल महाराष्ट्र व सुजल महाराष्ट्र अभियानांतर्गत शासनाने राज्याच्या स्थापनेच्या **सुवर्ण महोत्सवी वर्ष २०१०** अखेर निर्मल महाराष्ट्र बनविण्याचा निर्धार केलेला आहे.

निर्मल ग्राम पुरस्कार मिळविण्यात महाराष्ट्र राज्य देशात अग्रस्थानी असले तरी स्वच्छतेच्या व्याप्तीबाबत मात्र इतर राज्याच्या तुलनेत मागे आहे. सध्या राज्याची स्वच्छतेची व्याप्ती ६०% पर्यंत पोहचली आहे. मात्र यापुढे **निर्मल ग्राम पुरस्कारासाठी ग्रामपंचायतींचे प्रस्ताव सादर करण्याकरीता राज्यातील स्वच्छतेची व्याप्ती किमान ७० टक्के असणे आवश्यक** असल्याच्या सूचना केंद्र शासनाने आढावा बैठकीत दिलेल्या आहेत. यास्तव, राज्यातील शौचालय बांधकामास अधिक गती देण्याची गरज आहे. यासाठी वैयक्तिक शौचालयाची मागणी निर्माण करून शौचालय बांधकामाची गती वाढविण्यासाठी विशेष अभियान हाती घेण्याचा प्रस्ताव विचाराधीन होता.

शासन परिपत्रक :

राज्यातील वैयक्तिक शौचालयाच्या बांधकामास गती देवून स्वच्छतेची व्याप्ती वाढविण्यासाठी राज्यात **दिनांक २६ जानेवारी २००९ ते ३० एप्रिल २००९** या कालावधीत विशेष अभियान राबविण्यात यावे. वैयक्तिक शौचालयाची मागणी निर्माण करून शौचालय बांधकामास गती देण्यात यावी. यासाठी या अभियानांतर्गत राज्यातील २००० व त्यापेक्षा जास्त लोकसंख्या असलेल्या ग्रामपंचायतीमध्ये हे अभियान राबवून, या गावातील शौचालय नसलेल्या सर्व कुटुंबाकडे शौचालयाची सुविधा निर्माण करावयाची आहे. यासाठी राबविण्यात येत असलेल्या या विशेष अभियानांतर्गत खालील प्रमाणे कार्यवाही करण्यात यावी.

१) अभियानाचा कालावधी :

राज्यात स्वच्छतेची व्याप्ती वाढविण्यासाठी विशेष स्वच्छता अभियान दिनांक २६ जानेवारी २००९ ते ३० एप्रिल २००९ या कालावधीत राबविण्यात यावे. या कालावधीत एकूण ६ पंधरवडयामध्ये (२६ जानेवारी ते १० फेब्रुवारी, ११ फेब्रुवारी ते २८ फेब्रुवारी, १ मार्च ते १५ मार्च, १६ मार्च ते ३१ मार्च, १ एप्रिल ते १५ एप्रिल, १६ एप्रिल ते ३० एप्रिल) हे अभियान राबविण्याचे आहे.

२) ग्रामपंचायतीची निवड :

जिल्ह्यातील २००० व त्यापेक्षा जास्त लोकसंख्या असलेल्या गांवाची निवड करून तालुकानिहाय यादी बनवावी. तालुक्यातील २००० व त्यापेक्षा जास्त लोकसंख्या असलेल्या गावांची वरील ६ पंधरवडयामध्ये विभागणी करावी. पहिल्या पंधरवडयामध्ये सर्वात जास्त लोकसंख्या असलेल्या गावांची निवड करावी. नंतर पुढच्या पंधरवडयामध्ये उतरत्या लोकसंख्येनुसार गावांची निवड करावी. सामान्यपणे सर्व पंधरवडयामध्ये समान गावे येतील याप्रमाणे नियोजन करावे.

३) जनजागृती :

- अ) प्रत्येक पंधरवडयाच्या सुरुवातीपूर्वी ८ दिवस मोठ्या प्रमाणात जनजागृती करावी. यावेळी कलापथक, माहितीपटाचे प्रदर्शन, गृहभेटी, प्रभातफेरी, प्रचार व प्रसिध्दीफेरी, ग्रामसभा व वस्तीसभा इत्यादि कार्यक्रमासमवेत ग्रामीण सहभागीय मूल्यावलोकन (पीआरए), सुक्ष्म नियोजन या लोकसहभागाच्या पध्दती वापराव्यात.
- ब) गावातील किती कुटुंबाकडे शौचालय आहे व किती कुटुंबाकडे नाही. तसेच किती कुटुंबाकडे शौचालय बांधण्यासाठी जागा आहे. याची दारिद्र्य रेषेखालील व दारिद्र्य रेषेवरील कुटुंबाची माहिती तयार करून गाव निहाय शौचालय बांधकामाचा नियोजन आराखडा तयार करावा. गावपातळीवर वैयक्तिक शौचालय बांधकाम रजिस्टर ठेवावे.
- क) आंतरराष्ट्रीय स्वच्छता वर्षानिमित्त स्वच्छतेची व्याप्ती वाढविण्यासाठी विविध उपक्रम राबविण्याबाबत संदर्भ क्रमांक २ येथील शासन परिपत्रकाद्वारे सुचना दिल्या होत्या, त्याची कार्यवाही यापुढेही चालू ठेवण्यात यावी.

४) प्रशिक्षण :

- अ) शौचालय नसलेली कुटुंबांना शौचालय बांधकाम व वापर करण्याकरीता प्रवृत्त करण्यासाठी गावपातळीवरील कर्मचारी, महिला बचत गट, ग्रामपंचायत सदस्य इत्यादींना गावातील कुटुंबाची जबाबदारी द्यावी. यासाठी त्यांचे गावपातळीवर प्रशिक्षण आयोजित करावे.
- ब) शौचालय बांधकामात गवंड्याची भूमिका अत्यंत महत्वाची आहे. शौचालय बांधकामासाठी किती गवंड्याची आवश्यकता आहे हे निश्चित करून प्रशिक्षित गवंडी उपलब्ध करून द्यावे. गवंडी प्रेरक म्हणून अत्यंत चांगली भूमिका बजावू शकतो. तरी मोठ्या प्रमाणात गवंडी प्रशिक्षणाचे आयोजन करावे. तसेच गवंडी उजळणी प्रशिक्षण आयोजित करून गवंड्याचे कौशल्य व ज्ञान वृद्धीगत करावेत. गवंडी प्रशिक्षणात मोठ्या प्रमाणात शौचालयाचे बांधकाम होईल याकडे लक्ष द्यावे.

५) साहित्याची उपलब्धता :

गावात बांधावयाच्या शौचालयासाठी लागणारे सर्व साहित्य एकत्रित गावपातळीवर उपलब्ध होईल यासाठी प्रयत्न करावेत. यासाठी गावपातळीवरील स्थापन केलेले कृतीदल (निर्मल ग्राम समिती) ग्रामपंचायत यांनी पुढाकार घ्यावा. शौचालयासाठी लागणारी भांडी स्वच्छता साहित्य केंद्रातून उपलब्ध करून घ्यावी.

६) विविध घटकांचा सहभाग :

अ) या अभियानांची मोठ्या प्रमाणात जनजागृती होण्यासाठी जिल्ह्यात व्यापक स्वरूपात प्रसिध्दी द्यावी. प्रत्येक गावांतील अभियानांच्या शुभारंभ प्रसंगी संबंधीत जिल्हा परिषदेचे पदाधिकारी व सदस्य, पंचायत समितीचे सभापती, पदाधिकारी व सदस्य तसेच तालुका व जिल्हा स्तरावरील अधिकारी यांनी उपस्थित राहून ग्रामस्थांना मार्गदर्शन करावे. तसेच वेळोवेळी गावास भेटी देऊन ग्रामस्थांचा उत्साह वाढवावा.

ब) या अभियानांसाठी राष्ट्रीय सेवा योजना, नेहरु युवा केंद्र, महिला बचत गट, महिला मंडळ, युवक मंडळ, शैक्षणिक संस्था व स्वयंसेवी संस्था यांची मदत घ्यावी.

७) प्रोत्साहन अनुदानाचे वाटप :

दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबाना वेळेत प्रोत्साहन अनुदान मिळण्यासाठी केंद्र सरकारच्या सुचनेनुसार ग्रामपंचायतीकडे अग्रिम निधी देण्यात यावा. शौचालय पूर्ण होवून त्याचा वापर सुरु झाल्यावर तात्काळ दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबाना प्रोत्साहन अनुदान अदा करावे. यासाठी वैयक्तिक शौचालयाचा पूर्णत्वाचा दाखला सरपंच व ग्रामसेवक यांनी द्यावा. २०% कुटुंबाची तपासणी विस्तार अधिकारी / शाखा अभियंता यांनी करावी. वैयक्तिक शौचालय बांधकाम पूर्ण केलेल्याची यादी व दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबाना प्रोत्साहन अनुदान दिल्याची यादी ग्रामपंचायत मासिक सभेत व ग्रामसभेत वाचून दाखवावी.

८) निधीची उपलब्धता :

संपूर्ण स्वच्छता अभियानांतर्गत प्राप्त केंद्र हिश्याच्या निधीपैकी ६०% खर्च व त्या प्रमाणात राज्य हिश्याचा खर्च झाल्यावर केंद्र हिश्याच्या पुढील हप्ता मागणीचा प्रस्ताव केंद्र शासनास तात्काळ सादर करावा. तसेच राज्य हिश्यासाठी लागणाऱ्या निधीची तरतूद जिल्हा नियोजन आराखड्यात करून घ्यावी. कुठल्याही परिस्थितीत निधीची कमतरता पडणार नाही याची दक्षता घ्यावी.

९) अभियानाचे संनियंत्रण :

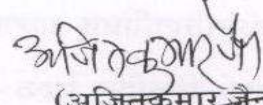
अ) निवडलेल्या प्रत्येक गावासाठी एका संपर्क अधिकाऱ्यांची निवड करावी. या अधिकाऱ्यांने अभियान काळात गावात राहून संनियंत्रण करावे. प्रोत्साहन योजनेंतर्गत प्रत्येक पंचायत समिती मतदार संघासाठी पंचायत समिती पातळीवरील विस्तार अधिकारी दर्जाच्या अधिकाऱ्यांची संपर्क अधिकारी म्हणून नेमणूक करावी. या अधिकाऱ्यांने त्याला नेमून दिलेल्या भागातील गावांना सतत भेटी देऊन अभियान काळात १००% उद्दिष्ट पूर्ती होईल असे पहावे.

- ब) प्रत्येक गावात दर मंगळवारी गावपातळीवरील कर्मचारी, प्रेरक, ग्रामपंचायतीचे पदाधिकारी व निर्मल ग्राम समिती (Core Group) यांची बैठक घ्यावी. दर बुधवारी पंचायत समिती पातळीवर व दर शुक्रवारी जिल्हा परिषद पातळीवर नियमित आढावा घ्यावा.
- क) वैयक्तिक शौचालय बांधकामाच्या गुणवत्तेकडे विशेष लक्ष देण्यात यावे. सर्व शौचालयाचा नियमित वापर होईल याकडे अधिक लक्ष देण्याच्या सूचना सर्वाना द्याव्यात.
- ड) या अभियानांत टाळाटाळ करणाऱ्या व कामात कसुर करणाऱ्या कर्मचाऱ्याविरुद्ध कारवाई करावी.

वरील सुचना विचारात घेऊन जिल्हा व तालुकापातळीवर या अभियानांचे नियोजन करून दिनांक ३० एप्रिल २००९ अखेर २००० व त्यापेक्षा जास्त लोकसंख्या असलेल्या सर्व ग्रामपंचायतीमध्ये सर्व कुटुंबाकडे शौचालय उपलब्ध होईल व या सर्व ग्रामपंचायती निर्मल ग्राम पुरस्कारासाठी पात्र राहतील या दृष्टीने प्रयत्न करावेत.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संगणक संकेतांक २००९०१०३११४०१२००१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(अजितकुमार जैन)

प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. विभागीय आयुक्त (सर्व).
२. जिल्हाधिकारी, सर्व.
३. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, (सर्व).
४. उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पंचायत), जिल्हा परिषद, (सर्व).
५. राज्य समन्वयक, संवाद व क्षमता विकास कक्ष, सिडको भवन, बेलापूर, नवी मुंबई.
६. पाणी पुरवठा विभागातील, सर्व पर्यवेक्षीय अधिकारी व सर्व कार्यासने.
७. निवड नस्ती, पापु-१६.